

Petőfi-kutatóink számára érdekes adalék : Szalatnai Rezső lelkiismeretesen összegyűjtötte mindazokat az adatokat, amelyeket Petőfi többrendbeli pozsonyi tartózkodásával kapcsolatban a korábbi szerzőknél (Zilahy Károlytól kezdve Illyés Gyuláig) talált. Ezekből az adatokból kiválogatta a leghiteltérdemlőbbeket s ezen az alapon megpróbálta hitelesen rekonstruálni a nagy költőnek az ősi dunamenti városban töltött napjait.

Az adatgyűjtésnek és a rekonstruálásnak ez a munkája önmagában véve is elismerést érdemel. De Szalatnai műve ennél jóval többet nyújt: mindvégig színesen, igen élvezetteljes előadásban megrajzolja a reformkori Pozsony képét, szerepét a Habsburg-monarchiában, a magyar politikai életben, polgárainak akkor az egész ország kulturális élete szempontjából fontos törekvéseit — és mindezen túl a város sajátos levegőjét, hangulatát. Filológiai apparátussal alátámasztott, mégis színes *riport* a múlt század harmincas, de főleg negyvenes éveinek Pozsonyáról, amelybe, mint érdekes keretbe, van beleillesztve az éppen költővé érő, rövid életútjának legnehezebb szakaszán haladó Petőfi alakja.

A tanulmányunk ebből a jellegzetességéből adódnak viszont — kétségtelen erényei mellett — hibái is. Bár a szerző mindenütt igyekszik szavahihető forrásokra támaszkodni, színes és mindvégig élvezetes olvasmányt jelentő riportjában nem egy helyen többet mond, mint amennyit a szigorúan vett tudományos hitelesség megengedne. Sok hipotézise: pl., hogy a 17 éves fiatal költő már ekkor, első pozsonyi tartózkodása alkalmával találkozhatott a Promenádon sétálgató Széchenyivel és Crescenciával, nem egy célzása Petőfi »nem mindennapi« viselkedésére, öngyilkossági szándékaira stb., stb. félrevezetheti az olvasót és a könyvnek inkább kárára, mint javára van. Nem teszi az ifjú Petőfinek különben nagyon ügyes jellemzését plasztikusabbá, inkább megtevészt. Ebből a szempontból a legtöbb megjegyezni valónk azzal a fejezettel kapcsolatban van, amely Petőfinek a szlovákokkal, a szlovák kultúrához való viszonyával foglalkozik. Megmondja ugyan, hogy: »Nem maradt fenn a kortársi visszaemlékezésekben adat arról, volt-e s minő találkozás a költőnek ebben a városban a szlováksággal« — ugyanakkor viszont erről a találkozásról annyi hipotézist állít fel, hogy az megint csak félreértésekre vezethet. Végül következése, hogy Petőfi a szlovák nép barátja

volt, nem helytelen, — az viszont már bizonyos fokig vulgarizálást jelent, hogy a »szlovákság«-ot — társadalmi tagozódásától függetlenül — egyszerűen említi, a szlovák polgári nacionalizmus Petőfi-ellenességét — amelyben pedig a szlovák és a magyar burzsoázia egymáshoz való viszonyának érdekes szektora tükröződik — egyszerűen »konkolyhintés«-nek nevezi és i.t. A leg-helytelenebb, amit Petőfi és Janko Král' viszonyáról mond. Valóban: a kor irodalom-történetesi számára igen izgalmas kérdés, hogy ismerte-e Král', a Štúr-iskola legforradalmibb tagja a nagy magyar költőt? Milan Pišut a Szalatnai-idezte cikkekben, valamint »Janko Král' a jeho dráma sveta« (J.K. és világdramája) c. könyvében *feltételezi* ezt, mint *lehetőséget* s megmondja, hogy a *kérdés eldöntése még alapos kutatómunkát igényel*. Szalatnai ténynek veszi a mindég igen alapos Pišut hipotézisét. Március tizenötödikének eszméi hatottak Král'-ra, az kétségtelen, költészetének vannak olyan jellegzetességei, amelyek kapcsolhatóak Petőfi műveivel, — de a két költő konkrét viszonyának a kérdései még felderítetlenek. Ezt Szalatnainak határozottan, kevésbé csábító mondatfüzessel, világosan meg kellett volna mondania.

A könnyű, színes elbeszélésre való — egyébként igen dicseretreméltó — törekvésnek káros eredménye az is, hogy Szalatnai pozsonyi lokálpatriotizmusa itt-ott túlságosan érvényesül, túlozza Pozsonyunk a Petőfi életében játszott szerepét. Elhisszük: — a »koronázó városban« jutott a fiatal költő a kísérletezések korának a végére; Szalatnai verselemzése (amelyek közül a tanulmány sajátos szempontjából különösen a Távolból-é sikerült), az az igen szép képe, amellyel az udvarnak hódoló országgyűlés és a zsarnokság ellen nyomorogva lázadó Petőfi ellentétét mutatja be (s amelyhez — illusztrációul — ügyesen idézi az Apostol megfelelő szakaszait) — meggyőző róla, hogy sok minden érhetett meg a magyarság legnagyobb költőjében éppen pozsonyi tartózkodása alatt. De azt, hogy: »Tapasztalatra tesz még szert bőven, de Pozsonyt nem múlja felül már egy város sem« — mégiscsak túlzásnak kell minősítenünk. Kísérjük-e tovább Petőfi életét útján, hogy Szalatnai állítását cáfolni tudjuk?

A tanulmány e hibái ellenére is igen hasznos, hézagpótló mű. Hasznos azoknak is, akik Petőfit kutatják, — de nagy a nevelőértéke a nagyközönség szempontjából is.

Külön hangsúlyozzuk, hogy Pozsonyban jelent meg, a Csehszlovákiai Magyar Könyvkiadó kiadványaként, annak a jelétül, hogy a népek barátságának a légkörében a régi »kényes«-nek tartott kérdéseket is meg lehet és meg is kell tárgyalni férfias nyíltsággal. A tanulmány ebből a szempontból a legjelentősebb: megmutatja a csehszlovákiai magyarságnak, hogy haladó hagyományai mire kötelezik a régi rossz ellen és a szocializmusért folytatott harcban. »A szocializmus a költő szellemét valósítja meg« — így szól

Szalatnai tanulmányának egyik utolsó mondata.

Nagyon helyes, hogy a szerző összegyűjtötte a Petőfi pozsonyi utóéletére vonatkozó adatokat is s külön kiemelte a harmincas évek csehszlovákiai magyar fiataljainak bátor Petőfi-kultuszát.

A könyv kiállítása igen szép, a szöveget jól díszítik s a szerző mondanivalóját jól támasztják alá az egykorú Pozsonyt ábrázoló illusztrációk.

Sziklay László

GOGOL : HOLT LELKEK

Fordította : Devecseriné Guthi Erzsébet, Sótér István bevezetésével. Új Magyar Könyvkiadó (Világirodalom Klasszikusai.) Budapest, 1954.

Ahhoz, hogy egy írásmű klasszikussá legyen, hogy magára vonja és mindenkor lebilincselje a változó korok változó emberi érdeklődését, — elsősorban az kell, hogy íróját szeretet kapcsolja a tárgyhoz, amelyről ír, és szeresse az embereket, akiknek ír. A tárgy iránti szeretet ösztökéli az írókat arra, hogy témáját ne felszínesen, hanem mélyülten ábrázolja, az előzetes megfigyelő, gyűjtő, kísérletező és szerkesztő munkát egy tudós alaposságával és kérlelhetetlen igazmondásával vigye véghez, nem kímélve személyét az új formateremtés nehéz »pokoljárásától« sem (Aki dudás akar lenni, pokolra kell annak menni — József Attila jelmondata). Viszont mindegyre csak úgy képes, ha vergődése motorja: az emberszeretet, mégpedig nem a kiváltságosok szeretete, de a legszegényebbeké. Örömet okozni embertársainknak elsősorban azoknak, akiknek a legnagyobb szükségük van erre — ez adott szárnyat a legnagyobb alkotó zseniknek, ez hozta létre egy Rembrandt, Bach, Mozart, Beethoven, Puskin, Petőfi, Arany művészetét. S ha ez a vágy hajtja az alkotó művészt, témája lehet bárminő szomorú, műve végső hatása mégis felemelő. Mi lehetne erre jobb példa, mint Petőfi Apostol-a vagy Mednyánszky csavargóképei.

A Holt lelkek I. részében nincsen egyetlen rokonszenves jellem, nem olvasható egyetlen szép, egészséges emberi tett. Ingyenélő, műveletlen, üres földesurak, talpnyaló, megvesztegethető hivatalnokok hitvány, szépségnélküli élete, — mindentől az olvasó csak keserő kiábrándulással fordulhat el. »Istenem, mily szomorú a mi Oroszországunk!« — kiáltott fel Puskin, amikor Gogol a készülő mű első fejezeteit felolvasta neki. A mű összehatása mégis lebilincselő, másképpen hogy válhatott volna az orosz nép, de az egész világ

egyik legolvasottabb klasszikusává. Mivel érte el ezt Gogol?

Nem utolsó sorban a téma: az orosz vidék, falu, az állatok, a földesúri lakok külseje és benső képe végsőkéig részletező, aprólékosan pontos ábrázolásával. Csicsikov megérkezése Korobocska udvarába a kutya-koncerttel, Korobocska órájának jellegzetes megszólalása, Nazdrjov gyászos ebédje és pompás kutyaháza, Pljuskin dolgozószobája: ugyan kinek nem maradna örökre emlékezetében? Gogol stílusművészetének egyéb sajátos jegyei: a *túlzás*, a néha féloldalra is terjedő *anekdotikus hasonlat*, s nyelvének csodálatos *szókincse, szólásgazdagsága*, amely a tájnyelvet éppúgy felöleli, mint a hivatalnokok nyelvét, vagy az utca szargonját — mind együttesen egy célt szolgálnak: Gogol élményeit, megfigyeléseit kitérőhöz képest belevéssék az olvasó lelkébe.

Gogolt klasszikussá mindenekfelett a jellemábrázolás mélysége teszi.

Különböző emberi jellemek megfigyelése már gyermekkorában szenvedélye volt. Egy iskolatársa írja, hogy a tizenhatéves Gogol egy-egy szerepalakítása sokkal jobban megkapta őt, mint a moszkvai vagy pétervári nagy színészek játéka. Puskin is épp azért ajánlotta Gogolnak a Holt lelkek témáját, mert abban szabad lehetősége nyílik a legkülönbözőbb jellemek megjelenítésére. Gogol említi, hogy először csak terv nélkül fogott hozzá az íráshoz, mert azt gondolta, hogy a nevetséges téma — Csicsikov utazása — magától rávezeti őt a legkülönbözőbb jellemek meglevelezésére. Munka közben azonban hamar felvetődött benne: miért éppen *ezt*, vagy *azt* a jellemet ábrázolja? mi azok mondanivalója? S fokról fokra rájött, hogy az egyes jellemek kiválasztásánál nem bízhatja magát a véletlenre, hanem meg kell találnia